

KET DŽARMAN

KRALJEVI REKA

NOVA ISTORIJA
VIKINGA OD SKANDINAVIJE
DO PUTEVA SVILE

Preveo
Nikola Pajvančić

■ Laguna ■

Naslov originala

Cat Jarman
RIVER KINGS

Copyright © Cat Jarman 2021

Copyright © za srpsko izdanje Laguna 2023

Til Mormor

SADRŽAJ

PROLOG: KARNEOL.....	11
----------------------	----

PRVI DEO: ZAPAD

1. TOROV ČEKIĆ: KOSTI.....	21
Vikinški ratnik	25
Kuća za mrtve.....	40
Mladi	47
2. DIRHAM: SREBRNJAK ZA ROBA	53
Razmena	57
Strujanja s istoka	63
Nova otkrića	73
3. BRODSKI EKSER: KRALJEVI REKA.....	79
Morski konji	83
Lutalica	90
Gradovi u pokretu	93
Obaveštajni rad.....	102

DRUGI DEO: ZAVIČAJI

4. BUDA: ZOV EGZOTIČNOG	111
Uvezeni predmeti.....	115
Trgovački gradovi.....	118
Istočne veze.....	126
Skandinavci.....	135
5. VALKIRE: KRALJICE REKA?	143
U potrazi za vikinškim ženama	147
Ratnice.....	151
Migracija.....	163

6. FIGURA KRALJA: POKRET NA ISTOK.....	173
Ostmar: istočno more	177
Ka Putevima svile.....	184
Salme	190
Istočni naseljenici.....	197

TREĆI DEO: ISTOK

7. VRATNE GRIVNE: PRIPOVESTI O STARIM RUSIMA..	203
Stari Rusi	207
Stepski putevi	212
Surovost života	220
Smrt poglavice	225
8. PERLA: RASKRŠĆA	229
Osetljiva politička pitanja	233
Roba.....	240
Ratničke države	245
Žene s Dnjepra	253
Mešani identiteti.....	260
9. ZMAJEVA GLAVA: U MIKLAGARD I DALJE	265
Miklagard	269
Konstantinopolj	275
Grafiti.....	280
Kaspijsko jezero	285
Neočekivane posledice globalizacije	295
EPILOG: GUDŽARAT	301
IZRAZI ZAHVALNOSTI.....	311
BELEŠKE	315

KRALJEVI REKA

PROLOG

KARNEOL

U leto kad sam rođena, 1982. godine, arheolozi koji su iskopavali zimski logor Vikinga u pospanom derbiširskom selu Repton našli su, među izmešanom gomilom kostiju, gotovo tri stotine ljudi sahranjenih u masovnoj grobnici, jednu malu narandžastu perlu. Narednih trideset pet godina postojanje te perle je gotovo sasvim zaboravljeno. Spremljena u plastičnu kutiju, čekala je da bude odložena u dubine muzejske kolekcije ili izložena u jarko osvetljenoj vitrini: da je gledaju radoznala deca i izmučeni roditelji nekog kišnog nedeljnog popodneva. Ta perla je privremeno došla u moje ruke 2017. Tada je već odgonetanje životnih priča mrtvih iz Reptona postao značajan deo mog života: provela sam više od pola decenije forenzički ispitujući njihove kosti, povezujući informacije dobijene iz izveštaja patologa i hemijskih analiza, pokušavajući da shvatim ko su oni bili i odakle su došli. Tada to nisam znala, ali ta perla će preusmeriti moju potragu za Vikinzima u potpuno novom pravcu i radikalno izmeniti moje poimanje doba Vikinga.

Našla sam je u velikoj plastičnoj posudi, među stotinama kesa, kutija i koverti u arhivi artefakata iz Reptona. Kolega

je sve to noć ranije doneo u moju kuću, i tog jutra sam pažljivo pregledala kutije, da procenim kakav me posao čeka. Četiri decenije specijalističkih izveštaja, ilustracija i opisa više od devet hiljada predmeta otkrivenih tokom iskopavanja sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, sada su završile kod mene, da bih pomogla u objavljivanju tih arhiva. Zajedno s njima nalazio se i veliki broj artefakata koji je tek trebalo temeljno analizirati, nacrtati i fotografisati pre nego što će otići u Muzej Derbija. Iskopavanja u Reptonu obuhvatala su više od 1300 godina istorije, i predstavljala su istinsko putovanje kroz vreme: od praistorijskog i rimskog porekla lokaliteta, anglosaksonskog manastira koji su oskrnavili Vikinzi, s kratkim zadržavanjem kod normanskog zamka i avgustinskog samostana, do sadašnjeg župnog doma, crkve i poznate privatne škole. Predmeti u tim kutijama poticali su iz svih tih perioda: rimski emajlirani broševi pored krhotina srednjovekovnog ukrasnog stakla za prozore, i koštana četkica za zube pored anglosaksonskog češlja. Osećala sam se kao dete koje je posle zatvaranja ostalo u prodavnici igračaka.

Sama perla bila je pažljivo umotana u tanak papir, u providnoj plastičnoj kesici. Njena narandžasta boja pomalo je prelazila u smeđu; bila je dugačka oko centimetar i široka pola centimetra, s pravilnim, brušenim stranicama i uglačanom i sjajnom površinom. Sem nekoliko ogrebotina na jednoj strani i nešto prljavštine u rupi probušenoj kroz sredinu, perla je bila u savršenom stanju. Ništa u njenom izgledu nije govorilo koliko je stara: lako biste pomislili da je deo nakita za nekakav kostim iz dvadesetog veka. Njenu starost nisam mogla da odredim samo vizuelno. Iz kese sam izvadila pripadajuću karticu, na kojoj se nalazio niz brojeva, reči i slova, koje razumeju samo upućeni. Na arheološkom nalazištu svaki predmet se pedantno beleži, njegov kontekst

se dokumentuje vrlo precizno, tako da se okolnosti pronalaznja mogu rekonstruisati decenijama, pa čak i vekovima kasnije.

29.8.82, Tr8. 3710, 703 (zaokruženo), veoma tamno crno.

Kad sam te šifre prevela na engleski, saznala sam da je perla pronađena krajem leta 1982, u istom rovu kao masovna grobnica, čijoj sam analizi posvetila šest godina svog života. Zaokruženi broj 703 odnosio se na konkretni kontekst ili sloj u kome je otkrivena; opis boje zemljišta – veoma tamna boja govorila je o visokom organskom sadržaju ili, drugim rečima, o oblasti s bogatom ljudskom aktivnošću. U osmotomnom spisku otkrivenih artefakata s iskopavanja potražila sam da li je perla nađena kod viktorijanaca, Vikinga ili Rimljana. U istom sloju nađeni su raznovrsni predmeti, među kojima deo anglosaksonskog prozora, fino obrađeno parče kosti, verovatno deo korica saksonske knjige, otpaci od obrade metala, krhotine gvožđa kojima se ne može odrediti poreklo, ali ništa pre devetog veka. Drugim rečima, perla je nađena posle vikinškog napada, zajedno s ostacima 264 osobe, među kojima su, verovala sam, bili i neki mrtvi iz Velike vikinške vojske. Zašto nikad ranije nisam čula za tu perlu?

Kad sam malo bolje pogledala, videla sam reč „karneol“ napisanu olovkom na vrhu kesice. O tom materijalu nisam znala mnogo, ali je sama reč zvučala egzotično i primamljivo. Na internetu sam saznala da je karneol mineral koji se često koristi kao poludragi kamen, varijanta minerala kalcedona. Vikinzi s kraja devetog i početka desetog veka veoma su ga cenili, a stigao je iz Indije ili s prostora današnjeg Irana i Iraka. Te perle zato predstavljaju dokaz o kontaktu s

Islamskim kalifatom i trgovačkim rutama koji su sačinjavali Puteve svile, drevnu trgovačku mrežu koja se poput paučine ili korenja pružala preko velikih delova Azije i srednje Evrope. Bio je to svet o kome sam malo znala, ali koji mi je delovao istinski zanimljivo. Mada vikinška ekspanzija kroz istočnu Evropu i duž trgovačkih ruta kojim je roba stizala u Skandinaviju dobro poznata, Vikinzi koji su stigli u Englesku su obično smatrani za odvojeni pokret. U istorijskim knjigama, mape ilustruju to širenje debelim strelicama: istočno iz Švedske, zapadno iz Danske i Norveške. Repton nije predstavljao izuzetak – usvojeno tumačenje kostiju na kojima sam radila lepo se uklapalo u tradicionalni narativ o dobu Vikinga: o Nordijcima i Dancima koji su putovali na zapad* krajem osmog veka, surovo napali monahe koji ništa nisu slutili u Lindisfarneu 793. i tako otpočeli doba Vikinga; i ono o iznenadnim prepadima tokom narednih decenija iz kojih se napokon, u devetom veku, rodila ambicija o političkom osvajanju i naseljavanju. To je, prema opštem stavu, dovelo navodnu *Veliku vojsku* – vojnu silu aktivnu u Engleskoj između 865. i tokom 870. – da osvoji Repton i anglosaksonsko kraljevstvo Mersiju 873. To je zanimljiva priča, ali me je taj komadić karneola naterao da se zapitam pruža li ona čitavu sliku. Konsenzus stručnjaka jeste da istočni trgovački putevi nisu mnogo uticali na istoriju zapadnih Vikinga. Šta je onda perla od bliskoistočnog ili azijskog karneola tražila u Derbiširu u devetom veku?

Moj udeo u ovoj priči počeo je pet godina ranije, jednog svežeg, zimskog jutra januara 2012, kad sam u pozajmljenom

* U ovoj knjizi pojam *zapad* koristiće se, u grubim crtama, za severozapadnu Evropu i delove severnog Atlantika, dok će *istok* predstavljati oblasti od istočne obale Baltičkog mora kroz rečne sisteme istočne Evrope i do Bliskog istoka.

lend roveru, proizvedenom za mnogo veće pustolovine od vožnje auto-putem, otputovala u Oksford. Išla sam na sastanak sa dva istaknuta čoveka. Prvi je bio jedan od najuglednijih britanskih profesora arheologije, nosilac visokih odlikovanja za doprinos britanskoj arheologiji, čovek koji je radio na svim najčuvanijim arheološkim nalazištima. Drugi je bio jedan od najzloglasnijih vikinških ratnika u Engleskoj.

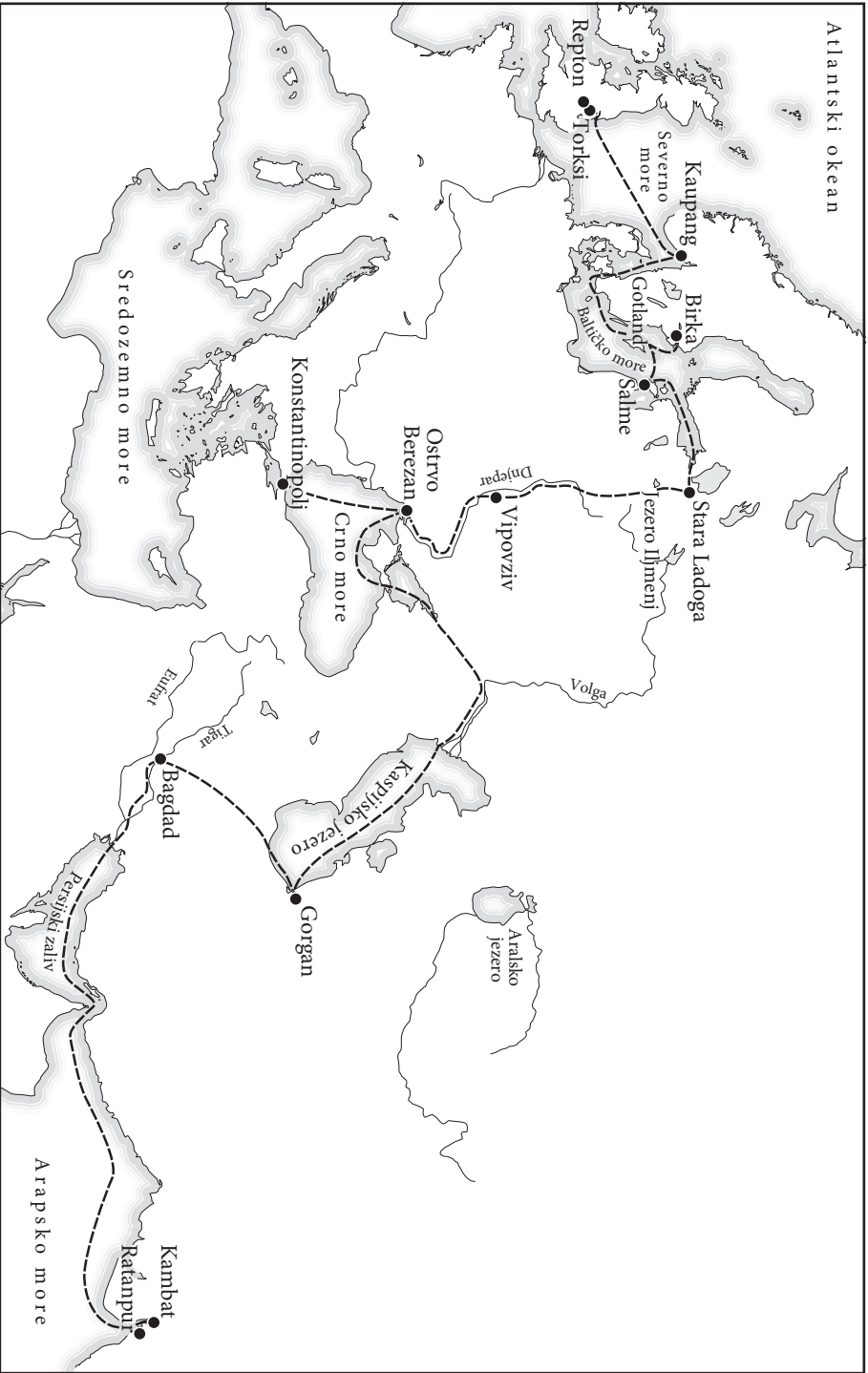
Bližila sam se kraju master programa na Univerzitetu u Oslu, gde sam proučavala ishranu i migracione obrasce norveških Vikinga kroz analizu njihovih kostura (i zaključila da su često jeli mnogo ribe i da su bili prilično mobilni; ni jedno ni drugo nije predstavljalo neko iznenađenje). Nekoliko meseci ranije, dok sam tražila temu za doktorat, jedan moj stari profesor me je upoznao s profesorom Martinom Bidlom i vikinškim logorom u Reptonu. Predložio mi je da svoje novostečene forenzičke veštine primenim na nerešena pitanja koja okružuju reptske mrtve koje su Martin i njegova pokojna supruga Birte Kjelbi-Bidl iskopali sedamdesetih i osamdesetih godina. Martin je u svom oksfordskom kabinetu predstavljao sve što sam ja, kao dete u Norveškoj, zamisljala o Engleskoj (mada, nažalost, to nije bio koledž sav u drvetu, kao Hogvorts, već betonski blok iz sedamdesetih u Samertaunu). Pet godina kasnije, kad sam privodila kraju rad na doktoratu, i kad su analize mrtvih iz Reptona bile gotovo dovršene, do mene je stigla perla od karneola.

Nešto me je u privlačilo vezi s tom malom perlom. Glatki, gotovo svetlucavi materijal; oštro sečeni uglovi; facete s uglovima koji su izgledali savršeno i savremeno. Opsedale su me misli o svim šakama, o svim životima, kroz koje je prošla tokom više od milenijuma, i među koje je spadao sada i moj život. Kome je pripadala? Je li slučajno ispuštena, ili namerno stavljena u masovnu grobnicu? Kako je završila u Reptonu

i postoje li druge veze s istokom koje prethodno nismo razmatrali – je li moguće da je to veliko novo otkriće? Neki delovi mog istraživanja kostiju iz Reptonu nisu se sasvim uklapali u tradicionalnu sliku. A poslednjih nekoliko godina naše znanje o Vikinzima u Engleskoj počelo je da drastično uvećava, posebno zbog otkrića do kojih su došli tragači za metalom koji svakog vikenda detektorima pomno pretražuju blatnjava polja; otkrića poput islamskih novčića iz devetog veka koji su se pojavili gde ih niko ne bi očekivao. Zajedno s takvim otkrićima, može li ta sćušana perla pokazati veću povezanost između istočnog i zapadnog sveta u doba Vikinga nego što smo ranije verovali? A opet, ipak je to bila jedna jedina perla. Takav objekat sigurno nije dovoljno značajan da promeni tok davno ispričane priče? Malo je verovatno (mada nije nemoguće) da je perla stigla s jednom osobom, čitavim putem iz Azije do Reptonu. Kakva je onda veza, zajednička nit koja ju je donela u Englesku?

U ovoj knjizi opisujem put koji je, po mom uverenju, perla od karneola prešla da bi stigla do svog konačnog odredišta u Derbiširu. Vraćam se na mesto odakle je verovatno potekla, u Guždarat, u Indiju. Praćenje traga te perle namerno izostavlja delove vikinškog fenomena, kao što je istraživanje severnog Atlantika u pravcu Severne Amerike i složenu političku dinamiku Britanije, Irske i Francuske u doba Vikinga. Te priče su ranije detaljno ispričane, ali postepeno kretanje na istok, u potrazi za vezama između istoka i zapada, omogućava novi pogled na Vikinge. Imam pristup kao arheolog, koji pre svega radi s objektima i ljudskim ostacima, posebno se fokusirajući na nove, naučne metode koji su izvršili revoluciju u našoj oblasti. Iz njih se otkrivene priče mogu utkati u bogate narative koje imamo iz drugih izvora, u praćenje

tragova ljudi koji su migrirali iz Skandinavije i u nju pre više od milenijuma, u potrazi za bogatstvom, moći, avanturom ili prosto novim životom; neki su putovali svojom voljom a neki nisu imali izbora. To razmišljanje me je dovelo do sveta Kraljeva reka. Niz predmeta služe kao usputne stanice, i svaki predstavlja poseban vid naracije. Za svaki predmet počinjem scenarijem o osobi čiji je život možda bio u dodiru s njim: neke su stvarne, a neke izmišljene. Čitaocu prepuštam da zaključi ko je ko.

PRVI DEO

ZAPAD

1.

TOROV ČEKIĆ: KOSTI

REPTON, OKO 874. I 1986.

Čuvao ga je pet dana, na sigurnom, u kožnoj kesi koja mu je visila oko pasa. Držao je ogrlicu u ruci, prelazio po ivicama čekića i nekoliko puta okrenuo perle nanizane na nju, pre nego što je vezao kožnu uzicu oko čovekovog vrata. Koža mu je bila ledena i bleđa, sjajna od ulja kojima su je namazali, da pripreme telo za put. Kleknuo je na šljunak pored groba i stavio čekić na mesto, odmah ispod čovekove ključne kosti – baš kao što ga je nosio u životu. I ostale predmete je, jedan po jedan, rasporedio oko tela, svaki kao ponudu koja prenosi značenje i onome ko je nekada bio i o onome ko će postati.

Hiljadu sto godina kasnije, ogrlica je ponovo ugledala svetlo dana. Volonter arheolog pažljivo je uklonio kamenitu i glinovitu zemlju iznad nje, i prvo je pomislio da je reč o sidru. Ta greška bila je razumljiva; oblik poput naopakog slova T, sa šiljastom donjom ivicom, sigurno podseća na predmet kojim biste usidrili brod. A ipak je privezak mali i fin, s jasnim, pravim linijama. Oblik bi čak mogao da se opiše kao sveden, posebno kad znate šta predstavlja: Mjolnir, Torov čekić koji su iskovali patuljci iz Svartalfhajma.

VIKINŠKI RATNIK

Tradicionalni narativ nam govori da je doba Vikinga u Engleskoj otpočelo kada je vikinška družina napala bogati manastir Lindisfarne u Nortambriji, 8. juna 793. Taj napad, tehnički ne prvi zabeleženi prepad Vikinga na tlu Engleske, opisao je u pismu Etelredu, kralju Nortambrije, Alkuin od Jorka, učenjak koji je živeo na teritoriji današnje Nemačke: „Nikad se ranije u Britaniji nije pojavio takav užas, kakav sada trpimo od tog neznabožačkog soja, niti smo mislili da je takav napad s mora moguć.“

Rasprostranjen je stav da su vikinški napadi posledica dva faktora: privlačne sile nezaštićenih bogatstava u saksonskim manastirima i pritisak sve većeg broja stanovnika u Skandinaviji, lošeg poljoprivrednog zemljišta u Norveškoj, političkih razmirica i možda čak i manjka devojaka za udaju kod kuće.¹ Posledica svega toga bilo je rađanje nove epohe. Letopisi poput *Anglosaksonske hronike** opisuju muke Angla i Saksonaca tokom sledećih vekova, i uglavnom su fokusirani

* Reč je o zborniku zapisa sačuvanih u brojnim verzijama, koji opisuju istoriju Engleske od 60. godine p. n. e do dvanaestog veka. Veći deo teksta sabran je u devetom veku u manastirima u južnom anglosaksonskom kraljevstvu Veseks.

na vladarske porodice i niz bitaka za prevlast u brojnim kraljevinama od kojih će jednog dana nastati Engleska. Narativ prikazan u *Hronici* dobro se uklapa u opšte usvojenu povest o Vikinzima koji su iz svoje otadžbine u Norveškoj i Danskoj putovali na zapad da haraju, pljačkaju i osvajaju širom Britanije i Irske, i pustošili i drugde u Evropi. Pred kraj doba Vikinga, sredinom devetog veka, Skandinavci su ostavili snažan pečat na Britaniju – uticali su na razvoj gradova i novca, na kulturu, jezik i umetnost.

U doba Reptona i Velike vojske iz 873, Vikinzi više nisu bili novost. Pedesetih godina devetog veka, vikinški pljačkaši počeli su da po okončanju pljačkaške sezone prezimljuju u Engleskoj umesto da plove nazad u Skandinaviju. Prema *Hronici*, Velika vojska se prvi put pojavila na engleskom tlu u zimu 865, kad se ta snažna oružana sila iskrcala u Istočnoj Angliji, gde im je kralj u zamenu za mir obezbedio konje, pa su prezimili u Tetfordu. Tokom narednih trinaest godina, vojska će se kretati kroz čitavu zemlju. Jork su osvojili 866, a Istočnu Angliju 868. Taj pohod je za Vikinge predstavljao nešto novo pošto je manje, iznenadne prepade zamenila želja za nečim sasvim drugačijim – dugotrajnom političkom vlašću. U sedamdesetim godinama devetog veka, obrazac redovnih prepada postao je ustanovljena vojna strategija, koja je imala uspeha.

Logor u Reptonu je više od četrdeset godina bio jedan od najznačajnijih vikinških lokaliteta u Engleskoj. Iskopavanja Martina i Birte isprva su se fokusirala na seosku anglosaksonsku crkvu Svetog Vistana² – jedan od najbolje očuvanih primera rane srednjovekovne arhitekture u Engleskoj. Sedamdesetih godina prošlog veka o prisustvu Velike vojske u Reptonu se nije mnogo znalo, sem unosa u *Anglosaksonskoj hronici* za godinu 873, koji kaže „da je vojska pljačkaša

otišla iz Lindzija u Repton, tamo zimovala, i proterala kralja Burgreda preko mora dvadeset dve godine pošto je stekao kraljevstvo, i pokorila čitavu tu zemlju.“ Zimovanje će postati prekretnica u priči o Vikinzima u Engleskoj.

Dok su iskopavali groblja oko crkve, arheolozi su naišli na veliki rov, koji je prosecao ranije grobove i dodirivao crkveni zid. U blizini su našli nekoliko grobova u skandinavskom stilu, kao i komade lepo rezbarenog anglosaksonskog krsta i zakopanu skulpturu mersijskog ratnika na konju. Rov su protumačili kao deo odbrambenog sistema, što nije ostavljalo mesto sumnji da je to istorijsko potvrđeni zimski logor Velike vojske.

Pre tih iskopavanja, niko nije tražio zimski logor Vikinga u Reptonu. Niti je, uzgred, bilo ko znao kako bi on izgledao ili kako ga naći. U to doba je to bila vrlo česta priča: uprkos širokog spektra pisanih izvora iz Engleske u doba Vikinga, ostalo je začuđujuće malo materijalnih dokaza o vikinškom prisustvu i to je u najvećoj meri i dalje slučaj. Istorijski spisi poput *Anglosaksonske hronike* pružaju detaljan opis bitaka protiv uljeza, daju broj žrtava i žale se na pretnje koju nezna-bošci predstavljaju za domoroce. Može se tvrditi da je razvoj velikih gradova i ujedinjene Engleske desilo kao odgovor na vikinške upade, ali zato što su arheološki dokazi relativno oskudni, nama su pisani izvori donedavno bili primarni.

Arheološka otkrića oko crkve Svetog Vistana dobro su se uklopila u poznatu predstavu o Vikinzima. Odbrambeni rov je podsećao na latinično slovo *D*, slično primerima u Skandinaviji, a oskrnavljena crkva predstavljala je kapijsko utvrđenje, tako da je pljačkaška vojska imala vremena da se bezbedno okupi preko zime i isplanira sledeći napad. Sama crkva bila je deo bogatog manastira i najsvetije groblje mersijske kraljevske porodice. Tu je sahranjeno nekoliko

istaknutih kraljeva, a hodočasnici su dolazili u njenu kriptu zbog kostiju Svetog Vigstana, mersijskog kralja iz devetog veka, kasnije poznatog kao Vistan. To pokazuje da vikinško osvajanje nije bio samo način da se otmu blago i namirnice iz manastira već i gest koji govori o političkoj moći. Zahvaljujući tom napadu, mersijski kralj Burgred je otišao u izgnanstvo u Pariz sa ženom i nikad se nije vratio. Na njegovo mesto postavljen je Seolvulf, koga *Hronika* opisuje kao kralja marionetu. Seolvulf je izgleda obećao pokornost Vikinzima, jamčeći da će im on i kraljevstvo Mersija biti na raspolaganju kada god im zatrebaju.

Posle zime 873/4, Velika vojska se podelila. Jedan deo krenuo je severno u Nortambriju, a drugi na jug, da se bori protiv Alfreda Velikog, kralja Veseksa. U Reptonu su grobovi sa skandinavskim artefaktima iskopani na istaknutim mestima oko crkve, možda u cilju legitimizacije vladavine onih vođa koji su „pokorili čitavu tu zemlju“ i zarad uspostavljanja dugotrajnog prisustva. Povezivanje s bivšom vladajućom elitom bila je česta taktika Vikinga za jačanje njihovih političkih i teritorijalnih pretenzija.

Kad sam prvi put stigla u Oksford tog dana 2012, Martin Bidl me je upoznao s takozvanim Reptonkim ratnikom, takođe poznatim i kao Grob 511. Njegovi ostaci su pažljivo čuvani u tri žućkaste kartonske kutije, uredno naslagane u uglu njegove kancelarije: manja kutija za njegovu lobanju i dve veće, pravougaone, za preostale kosti. Vidala sam hiljade istovetnih kutija, koje su sadržale iskopane skelete, spremljene za čuvanje u muzejskoj zbirci. Pročitala sam sve raspoložive izveštaje o G511 i znala sam sve što se može znati o njegovim povredama. Dokaze o traumatskim povredama nije uvek lako primetiti: u trenutku kad sečivo proseca kožu i mišiće, udarac je izgubio na silini i preostala energija je

dovoljna tek da zagrebe površinu kosti. Zato, bez obzira na to koliko užasna i smrtonosna povreda može biti za žrtvu, kosti često ne pretrpe oštećenje, tako da ne možemo ustanoviti uzrok smrti. Međutim, u ovom slučaju, povrede je bilo gotovo nemoguće prevideti. Kad sam iz kutije izvadila dobro očuvana butna kost, videla sam dubok usek na mestu gde mu je sekira prosekla bedro, ugao sečiva jasno se video, i nije bilo sumnje u njegove jezive posledice.

Tog čoveka su smatrali za stereotipnog, pravog Vikinga: visok, snažan, plavokos i plavook (mada će ti detalji biti otkriveni tek nekoliko godina kasnije). Sahrnjen je s mačem skandinavskog tipa pored tela, a oko vrata je nosio srebrni privezak u obliku Torovog čekića; zbog tih artefakata je arheolozima njegova povezanost s vikinškim svetom smesta bila očigledna jer mnogi smatraju da je taj čekić najveći simbol tradicionalnog vikinškog ratnika. Onaj koji ga je sahranio stavio je oko tela još nekoliko predmeta, verovatno za korišćenje u zagrobnom životu: ključ, dva gvozdena noža, nekoliko šnala i kopči za odeću. S obe strane Torovog čekića nalazila se po jedna staklena perla jarkih boja. Između njegovih nogu, pravougaoni prostor mekšeg zemljišta možda je bio sve preostalo od drvene kutije; u njoj, kost čavke, možda kao simbol dva Odinova gavrana, Hugin i Munin. Blizu karlice je ležala kljova vepra.

Kasnije, kad su kosti izvađene iz zemlje i očišćene, otkriveno je da je G511 zadobio brojne teške i smrtonosne povrede. Imao je povrede lobanje, s ožiljcima koji govore da je u trenutku smrti možda na glavi imao kacigu, kao i posekotinu u očnoj duplji. Na kičmenim pršljenovima imao je tragove udaraca koji govore o evisceraciji (vađenju creva i unutrašnjih organa). Najteža povreda bila je duboka, dijagonalna posekotina na levoj butini, koju je izazvao udarac

sekire odozgo, kroz kuk i butnu kost. Neko je izneo mišljenje da bi mu to preseklo penis, i tako oduzelo muževnost. Veprova kljova između njegovih nogu je možda tu stavljena kao zamena, da bi čitav stigao u Valhalu, Odinov dvor gde pali ratnici mogu noću da se goste, i gde je penis sigurno potreban.

Možda je to pomalo kreativno tumačenje, ali, u svakom slučaju, grob G511 ima sva obeležja ratničkog groba³, i značajan je zato što je jedini takav grob vikinškog ratnika u čitavoj Engleskoj koji je propisno iskopan. Ne postoje uporedivi grobovi s netaknutim kostima, uprkos istorijskim izvorima koji nam govore da je u tim krajevima ginulo stotine, pa čak i hiljade takvih ratnika. Mnogo toga u vezi s grobom govori nam da je to bio veoma ugledan čovek, možda čak i jedan od vođa Velike vojske. Njegov pogreb, odmah pored nekadašnjeg mauzoleja čitave dinastije mersijskih kraljeva, pokazuje da su oni koji su ga sahranili želeli da naglase njegovu (a samim tim i svoju) snagu i legitimnost na toj teritoriji.

U pripremi doktorata ponovo sam se bavila Vikinzima iz Reptona i ključni deo tog novog istraživanja o G511 i reptonskim mrtvima sastojao se u uzimanju uzoraka s nekoliko kostura da bih primenila jednu od najnovijih forenzičkih tehnika – izotopsku analizu – i saznala što više mogu o tome ko su bili i odakle su došli. Izotopska analiza u arheologiji je postala jedna od primarnih metoda za praćenje geografskog porekla i prošlosti neke osobe. To se nekad radilo identifikacijom porekla predmeta iz grobnice – predmeta sahranjenih s telom – ako ih ima. Taj metod ima nekoliko očiglednih mana. Kao prvo, pokojnici nisu uvek sahranjivani s artefaktima, tako da nemamo na osnovu čega da rekonstruišemo njihov život. A čak i kad u grobu postoje neki predmeti – poput vikinškog mača ili perle od karneola – oni se mogu kupiti

ili razmeniti, mogu stići na groblje odvojeno od poslednjeg vlasnika. Grobovi koje nalazimo su višeslojni: ne možemo znati jesu li ti predmeti uopšte pripadali pokojniku ili su bili pokloni koje su tu stavili ožalošćeni. Možda čak ni ne govore mnogo o čovekovom životu. Jedan arheolog je primetio: „Mrtvi ne sahranjuju sami sebe.“

Izotopska analiza, nasuprot tome, omogućava nam da proučimo kostur direktno, u pokušaju da otkrijemo aspekte životne priče konkretnog pojedinca. Mada DNK analiza ima potencijal da učini i to, ona uglavnom pruža informacije o nečijim nasleđenim osobinama, a ne o jedinstvenim životnim okolnostima. Ako mene jednog dana sahrane na jugoistoku Engleske, DNK analiza mojih kostiju otkriće skandinavsko poreklo, što će možda biti nagoveštaj da sam se tu doselila. Ali iste gene ćete naći i u kostima moje dece, rođene i odrasle u Britaniji. Drugim rečima, DNK analiza ne može da razluči između prve i narednih generacija doseljenika. Pa ipak, DNK može da nam pruži širu sliku: kako smo se proširili preko sveta i kako su naši preci migrali tokom hiljada godina. Može nam takođe nešto reći i o porodičnim odnosima, o bolesti i epidemijama. U slučaju reptonških grobova, mene je zanimalo može li se dokazati da su, kao što smo pretpostavljali, to bili Vikinzi, doseljenici iz Skandinavije.

Mi smo ono što jedemo. Dok ovo čitate, vaše telo vari poslednji obrok i uzima sve gradivne elemente koje može da bi stvaralo nove ćelije, novu krv i novu kožu. Otkako ste počeli da čitate ovu knjigu, taj proces promene se odvijao kroz čitavo vaše telo tako da su sada čak i vaše kosti počele da se suptilno menjaju: nova kost raste da zameni delove stare, da održi snagu i strukturu. To važi za sve u vašem telu, s jednim izuzetkom: a to je zubna gleđ. Kad jednom nastane

u detinjstvu, gled se ne menja i čak je dovoljno jaka da ostane netaknuta, u veoma nepovoljnim uslovima u zemlji, hiljadama godina. Zbog toga su zubi najbolji prijatelj bioarheologa.

Pošto sva tkiva, dok rastu, neprekidno primaju hranljive materije iz vaše ishrane, ona takođe upijaju i tragove supstanci koje nam mogu reći nešto o tome šta ste jeli, a što je najvažnije za moje ciljeve: *gde* ste to jeli. Kad vam, u detinjstvu, rastu zubi, hrana i voda koju ste konzumirali predstavljaju gradivnu materiju. Ta hrana i voda, opet, imaju svoja obeležja, ili hemijske varijacije, osobene za podneblje u kome su proizvedeni. Biljke, na primer, većinu hranljivih materija crpe iz zemljišta u kome rastu. Svojstva zemljišta uslovljena su geologijom. Prema tome, vekna hleba umešana od žita iz Derbišira imaće malčice drugačije hemijska svojstva od vekne umešene od žita iz Danske.

To se detektuje pomoću stroncijuma, elementa koji se prirodno javlja gotovo u svemu. Stroncijum ima nekoliko izotopa, drugačijih vidova istog elementa. Razmera jednog od njih u odnosu na drugi varira u zavisnosti od geologije i, prema tome, različitog zemljišta. A taj odnos ostaje isti dok stroncijum prolazi kroz lanac ishrane: iz zemljišta u žito u hleb pa u Vikinga. A kad odnos stroncijuma postane deo gleda u novoizraslom dečjem zubu, on je takav do kraja njegovog života – i duže. Ako se vratimo na reptonskog ratnika, tako bi bilo moguće otkriti da li je on *zaista* bio Viking koji je došao da pljačka preko mora, ili je tu odrastao.

Ovde treba da dodam da je pitanje *identiteta* složeno i bez obzira na sve neverovatne mogućnosti koje ovi metodi pružaju, na njega ne može da odgovori samo nauka. Čak i ako podaci o izotopu snažno sugerišu da je neko odrastao u Skandinaviji, ne znači da je automatski bio Viking; zapravo, ne postoji tako definisan identitet koji naučni metodi mogu

da u potpunosti opišu. Takođe, naizgled lokalno poreklo ne znači da je neko automatski bio Anglosaksonac.* Naši identiteti su višeslojni i menjamo ih čitavog života. Ja sam arheolog, naučnica, spisateljica, majka i imigrant, ali sem moje došljačke prošlosti, nijedan od tih identiteta nije prime-tan u mojim kostima. Zato, kako god da tumačimo naučne rezultate, to moramo činiti oprezno i uvek u kontekstu što je više moguće različitih izvora. U svakom slučaju, ove nove tehnike pružile su nam mogućnosti da proučavamo davne živote o kakvima smo pre tek nekoliko decenija mogli samo da sanjamo.

Mada ti metodi zvuče jednostavno, potrebni su meseci rada u laboratoriji da se prikupe neophodni podaci, a onda i mnogo vremena za obradu tih podataka u unakrsnim tablica-ma, bazama podataka, na grafikonima i uporednim mapama. Međutim, rezultate stroncijuma iz G511 bilo je relativno lako protumačiti: on sasvim sigurno nije odrastao u Riptonu i okolini. Vrednosti iz njegovih zuba odgovarale su poreklu iz južne Skandinavije, najverovatnije Danske, što se savršeno uklapalo s arheološkim tumačenjem. Ipak, bio je tu još jedan važan rezultat dobijen analizom izotopa: rezultat čoveka pored koga je ovaj sahranjen. G511 nije sahranjen sam već odmah pored drugog, mlađeg čoveka, G295. Mada su sama tela pokopana odvojeno – telo mlađeg čoveka sahranjeno

* Pojmovi Viking i Anglosaksonac mogu se posmatrati kao moderni: oni verovatno ne bi imali smisla nekome ko je živeo u devetom veku. Ovde se pojam *Viking* koristi da bi se u najširim crtama opisao narod i kulturne osobine koji su potekli i proširili se iz Skandinavije u dobu Vikinga. Pojam *Anglosaksonac*, mada ga često zloupotrebljavaju rasisti i ekstremisti, ostaje široko shvaćen referentni okvir za zajednice i kraljevstva Engleske između petog i početka jedanaestog veka. Ni jedan ni drugi ne govore o etnicitetu; to su, jednostavno, najkorisniji, mada ne i sasvim tačni, termini kojima danas raspolazemo.